

KA DU SEI?¹

Av Svein Lie

1. INNLEDNING

Spørresetninger med spørreord (hv-spørsmål, delspørsmål, heretter forkorta HV) har i det meste av norsk følgende leddrekkefølge:

Spørreord – finitt verbal – subjekt – X,

f.eks.:

Hva gjorde du i går?

Denne setningstypen blir heretter kalt *type A* eller bare *A*.

I visse deler av landet kan spørresetninger med spørreord også ha denne rekkefølge:

Spørreord – subjekt – finitt verbal – X, f. eks.:

Kva du gjorde i går?

Denne setningstypen blir heretter kalt *type B* eller bare *B*.

Dialekter som har *type B*, legger ofte til et *som* i spørresetninger som

Kven som har vore her?

i forhold til det mer normale

Kven har vore her?

Slike spørresetninger med *som* vil vi her kalle *type BS*.

Vi skal i denne artikkelen se nærmere på den geografiske utbredelsen av spørresetninger av *type B* og *BS*. Vi skal også lansere en teori om det historiske opphavet til disse setningene.

2. GEOGRAFISK UTBREDELSE

2.1. Kilder

Ut fra den nåværende grammatiske litteraturen er det ikke klart hvor mange dialekter *type B* finnes i. Falk og Torp (1900:289) sier at typen finnes i «vestlandske og nordlandske bygdemål». Heggstad (1931:201) sier at

den er trøndersk, men nevner et annet sted (1920:409) at den forekommer i Nordfjord. Knudsen (1967:68) kaller det et trøndersk og nordnorsk fenomen.

Jeg har prøvd å bestemme den geografiske utbredelsen litt nøyere og har da brukt følgende kilder:

- A. Norsk dialektatlas, synopsis (på Målførearkivet, Universitetet i Oslo, heretter forkorta ND)
- B. Litteratur om målføre
- C. Opplysninger fra svar på utsendt spørreskjema
- D. Muntlige kilder.²

I enkelte tilfeller har jeg gått til litteratur (med enkelte innslag) på målføre. Beito og Hoff (1967) har bare noen få eksempler på type B (Breim, Selbu, Trondheim) og gir altså altfor lite materiale. (Norsk fonogramarkiv, grunntekster, Kristiania 1923, har ikke eksempler på relevante spørsmål og kan derfor ikke brukes.)

ND er en oversikt over dialektformer fra de fleste bygder i Norge. Det er bygd opp slik at det er de samme orda som er gjengitt i hvert målføre (så sant ordet finnes der). Opptegnelsene er stort sett isolerte ord, ettersom målføreforskinga har dreid seg om og fortsatt stort sett dreier seg om fonologi og morfologi. Men i noen tilfeller er ordet satt inn i en hel setning, slik at vi får hele setningen gjengitt i hvert målføre. Det gjelder bl.a. opptegnelsene av spørreord. Setningene er (modernisert rettskrivning):

- Kven er det?
- Kva er det?
- Koss lever du?
- Kvar er den karen frå?
- Kvar har du vore?
- Kvar skal du av?
- Kvifor gjer du det?

Setningene er plassert under kapitlet *Pronomen. Spørgende*, så det er klart at det er spørreordet en er ute etter. Oppskriftene må derfor brukes varsomt. Siden forelegget bare har spørsmål av type A, er det klart at vi ikke kan slutte at B er ukjent i dialekten sjøl om oppskriften har A. Men når B finnes i oppskriften, trass i forelegget med A, bør vi kunne slutte at B er kjent i dialekten.

Mens en fra opplysningene i ND bare indirekte kan slutte noe om leddstillinga i spørresetninger, har jeg eksplisitt spurt etter det i spørreskjemaer jeg har lagd, og som Målførearkivet (tidl. Norsk Målførearkiv) har sendt ut for meg. I det første skjemaet, som ble sendt ut i 1975, satte jeg

opp to varianter, med leddstilling A og leddstilling B, av en rekke setninger, og bad informantene fortelle om bare A kunne brukes, bare B, begge to men helst A, begge to men helst B eller begge to like godt. Men siden jeg etterpå fant ut at jeg trengte opplysninger fra flere områder, lagde jeg i 1990 et nytt og enklere skjema, som ble sendt ut til informanter i Hordaland og Rogaland. Der er svaralternativene bare om A eller B kan brukes og et alternativ for tvilsomt eller kanskje.

Sjøl om jeg i disse skjemaene har spurt eksplisitt etter leddstillinga, må en være forsiktig med å bruke svarene direkte. Det viser seg f.eks. at jeg fra to steder har en informant som godtar mange setninger av type B, og en annen informant som benekter at B kan brukes overhodet. Jeg vil derfor også her legge større vekt på opplysninger om at B kan brukes, enn opplysninger om at den ikke kan brukes.

Jeg fant det unødvendig å sende spørreskjema til de områdene av landet der type B er klart dokumentert. Derfor sendte jeg det første spørreskjemaet bare til Østlandet. (Dessuten fikk jeg ett svar fra en informant i Brekke i Sogn.) Seinere fikk jeg behov for å se nøyere på forholdene på Vestlandet og sendte derfor det andre skjemaet til informanter i Hordaland og Rogaland.

2.2. Utbredelse

Setningstype B er notert i ND på flg. steder:

- 1) Nordfjord (Selje, Eid, Hornindal, Gloppen)
- 2) Sunnmøre (Syvde, Herøy, Ulstein, Ørsta, Volda, Hjørundfjord, Sunnlyven, Norddal, Borgund, Ålesund)
- 3) Romsdal (Tresfjord (1 eks.), S. Aukra (1 eks.))
- 4) Nordmøre (Rindal, Stemshaug)
- 5) Trøndelag (en rekke steder fra hele området)
- 6) Nordland (mange steder, men flere eksempler fra Helgeland enn lenger nord)
- 7) Troms (flere eksempler, men ingen fra Sør-Troms).

Vestlandet sør for Nordfjord og Østlandet har ikke eksempel på B. Det mangler oppskrifter fra Finnmark og Østerdalen.

Ut fra materialet i ND kan det se ut som type B finnes i et sammenhengende område langs kysten fra Nordfjord til Troms, men vi må foreløpig ta en viss reservasjon når det gjelder Romsdal/Nordmøre og nordlige deler av Nordland/Sør-Troms. Vi skal nå prøve å bygge ut dette bildet ved hjelp av andre kilder.^{3 4}

Et par informanter fra Finnmark (Alta, Berlevåg) hevder at B er vanlig i Finnmark. For Tromsø har Iversen (1918) fylldige opplysninger. Informanter fra Kvæfjord, Flakstad og Fauske bruker spørsmål av type B, og vi kan derfor ikke legge vekt på at materialet i ND er litt tynnere i Sør-Troms og nordlige deler av Nordland.

Fra Nordmøre og Romsdal er materialet igjen tynt. Eksempelene fra Nordmøre er fra grensebygdene mot Trøndelag, og en informant fra Sunndal hevder at B er ukjent der. Monografier over dialektene i Kristiansund (Hoel 1915) og Todalen (Mo 1922) nevner heller ikke type B. På den andre sida sier to informanter fra Kristiansund at B er vanlig der. (En av dem, Terje Spurkland, hevder at B er på frammarsj i dialekten.) Og i et par bøker med mange replikker på dialekt har jeg funnet noen få eksempel på B, i Langset (1948): *Kvann det e så e innpå låvå ...* (Eide) og *Ka du gjer for 'ta,...* (Straumsnesset) og i Magerøy og Magerøy (1943): *Kva du ville me?* (Olvundeid). Og i en nyere syntaksstudie bekrefter Åfarli (1986) at B er vanlig flere steder på Nordmøre.

Rypdal (1929:27) nevner at B er vanlig i Tresfjord, og informanter fra Bud og Bolsøy sier at B er vanlig der. I Rekdal (1933) finnes også et belegg for denne typen: *Ka du vil mæ håndå?* (Rekdal).

Dette viser at type B er godt kjent også på Nordmøre og i Romsdal. Men de få beleggene i ND kan type på at typen her er mindre frekvent enn lenger nord og lenger sør. Men i alle fall er det klart at typen *Ka du sei?* finnes i et sammenhengende område fra Nordfjord til Finnmark.

Vi vil nå se om type B kan brukes også utenfor dette området, og går vi til andre kilder enn ND, finner vi at området for type B faktisk er større. Alf Hellevik (Fjaler) mener at B nok kan brukes i rask tale i Sunnfjord, men at den ikke er vanlig. Han forteller at nettopp forskjellen i ordstillinga i spørsmål har vært oppfatta som et klart dialektskillen mellom Sunnfjord og Nordfjord. Derimot sier to yngre informanter fra samme sted (Fjaler) at B er vanlig for dem. En av dem mener at B brukes mer i hennes generasjon enn i foreldregenerasjonen. En informant fra Brekke i Sogn hevder (som svar på spørreskjema) at B er ukjent der, men godtar type BS. Går vi videre til Indre Sogn, hevder informanter fra Årdal og Hafslø at B er helt kurant der.

Lenger sør kan det ut frå målførelitteraturen se ut som type B ikke fins. De monografiene vi har over dialektene på Voss (Heggstad 1933), Hamre (Rundhovde 1964) og Fana (Skre 1957), nevner ingenting om at B skulle være mulig, det samme gjelder Stavanger (Svendsen 1931). Men jeg fikk mistanke om at ikke alt var sagt med det. Jeg registrerte *Kor du vil ha plas-*

sert den der? i spontan tale hos en informant født og oppvokst i Bergen, og vedkommende aksepterer også andre eksempler på B. Og jeg fant også at type BS (spørresetninger med *som*) var nokså vanlig i Bergen. Jeg sendte derfor ut et spørreskjema også til informanter i Hordaland og Rogaland. Og svarene bekrefter at vi også her finner bruk av B og BS. Klarest er dette for Hardanger og Voss, for informanter fra Kvam, Ullensvang og Voss aksepterer både B og BS. Og informanter fra Fana, Tysnes og Stord aksepterer type B. Typen BS (med *som*) blir akseptert i Fana og Tysnes og under tvil på Stord.

Også lenger sør, i Rogaland, finner vi type B og BS i bruk. To informanter fra Haugesund hevder at BS er kurant der, men ikke B. Og både type B og type BS er akseptert av informanter fra Suldal og Strand og under tvil Sand og Forsand. Også på Jæren vil enkelte informanter akseptere BS, det gjelder Time, Klepp og Gjestal (men ikke Ognå og Bjerkreim). Type B er det ingen av dem som har svart på spørreskjemaet, som vil akseptere uten videre, men et par av jærbuene godtar under tvil B i setninger der et av leddene har emfase. På den annen side har jeg også møtt personer fra Stavanger som har godtatt enkelte setninger med type B.

For Vestlandet som helhet ser det altså ut til at type B er nokså allment i bruk nordfra ned tom. Nordfjord. Men også ned tom. Sogn er konstruksjonen relativt kurant. Lenger sør, i Hordaland, er denne setningstypen mindre vanlig, men mulig flere steder, mest i indre strøk. Typen BS er derimot noe mer vanlig. Og i Rogaland er type B nesten ukjent (sjøl om det ser ut som den kan forekomme, især i indre Ryfylke). Type BS er derimot mulig like ned på Jæren, men neppe lenger.

Som nevnt tidligere finnes det ikke eksempler i ND på type B i østlandske dialekter. Og bortsett fra to tilfeller er denne typen ikke nevnt i beskrivelsen av østlandske dialekter. De to tilfellene er Reitan (1926:37), som i sin beskrivelse av målet på Tynset gir flere eksempler på spørresetninger av type B, og Bjørset (1910:15), som gjør det samme i sin beskrivelse av Øyer-mål. Men ut fra opplysninger fra informanter kan vi likevel slutte at denne setningstypen er kjent og brukt over store deler av Østlandet. Fra spørreskjemaundersøkelsen har jeg positive opplysninger fra Skjåk, Nord-Fron (Skåbu), Vang (Hedmark), Romedal, Ø. Toten (Bøverbru). Informanter fra flg. steder benekter derimot at B kan brukes i de setningene jeg har satt opp (spørreundersøkelsen): Vågå, Åsnes, Romedal, Vardal, Gol, Hemsedal, Hol, Uvdal, Sandsvær, Heddal, Bø, Vinje, Tørdal (Drangedal). Informanter fra Follidal, Nord-Fron og Fåberg godtar setninger med *som* når spørreordet er subjekt, men aksepterer ellers ikke type B. Går vi videre til

personer som jeg har spurt direkte, har jeg positive opplysninger om bruk av B fra Tyllidalen (Østerdalen), Vågå, Ringeby, Ringsaker, Brumunddal, Hamar, Stange, V. Toten, Vardal, Brandbu, Hedalen (Valdres), Etnedal, Hol, Flesberg, Hovin (Telemark, iflg. informanten i ekspressive utsagn). Derimot benekter informanter fra flg. steder at B kan brukes i deres dialekt: Rena, Elverum, Grue, Odalen, Bø, Fyresdal, Eidsvoll. I spontan tale har jeg registrert B hos personer fra Lesja, Lom og Vang i Valdres. Jeg har også funnet 17 eksempler i replikker på Trysil-mål i Moren (1971 (1929)).

Opplysningene for Østlandet er, som en ser, til dels motstridende. Men siden B i alle fall er mindre vanlig enn A, er det rimelig å legge mer vekt på positive utsagn enn på negative. Da kan en slutte at type B er kjent over store deler av det nordlige Østlandet. Noen klar grense er det på dette grunnlaget likevel ikke mulig å trekke. Men type B ser ut til å være noenlunde sikkert belagt i Nord-Østerdalen, Gudbrandsdalen, Valdres, Hallingdal og Mjøsbygdene. Og hvis jeg skal bygge på mitt subjektive inntrykk, så ville jeg si at især i Gudbrandsdalen er denne konstruksjonen svært vanlig, nesten som nord for Dovre.

Jeg har nå prøvd å gi et riss av hvor i Norge type B overhodet er mulig. Det vil likevel ikke si at typen er like mye brukt overalt. Ut fra materialet i ND f.eks. ser det ut til at konstruksjonen står sterkere noen steder enn andre. Noen steder har en nemlig følt behov for å gjengi *Kva er det?* med *Ka de e?*, altså annen leddstilling, andre steder har en ikke følt behovet så påtrengende.

Konstruksjonen (type B) har altså et sentralområde og et utkantområde. Sentralområdet er Nord-Norge, Trøndelag og det meste av Nordvestlandet. Utkantområdet blir nordlige deler av Østlandet og midtre deler av Vestlandet. I sentralområdet er vel type A og B mer likeverdige konstruksjoner. I utkantområdene er type B mindre vanlig, mer marginal og mer markert. Og innen utkantområdene igjen avtar bruken av type B etter som vi går fra nord til sør.

3. OM EG KAN FÅ EI KAGA?

Vi skal her også nevne kort en annen spørrekonstruksjon, som også avviker noe fra den vanlige. Det gjelder setningsspørsmål eller ja–nei-spørsmål, altså slike som det er naturlig å svare *ja* eller *nei* på (heretter forkorta *JN*):

Kan jeg få ei kake?

Slike spørresetninger kan enkelte steder innledes med *om*:

Om eg kan få ei kaga?

(Stavanger.) Dette fins tydeligst i byene i Rogaland: Stavanger, Sandnes og Haugesund, men også noen informanter i enkelte bygder aksepterer det (Bjerkreim, Time, Gjestal, Forsand, Strand, under tvil Klepp, Hjelmeland og Suldal).

Denne konstruksjonen er ikke nevnt i tradisjonell målførelitteratur, ikke engang i de omfangsrrike studiene av Stavanger-mål (Berntsen og Larsen 1925, Svendsen 1931). Jeg har til nå bare sett den omtalt av Omdal i Jahr 1990:195 (i kapitlet om Stavanger-mål). Dette kunne tyde på at konstruksjonen er forholdsvis ny, men iflg. Einar Lundeby (muntlig) skal denne måten å spørre på ha vært vanlig i Stavanger iallfall så langt tilbake som tidlig i dette århundret.⁵

4. HISTORISK OPPHAV

4.1. Innledning

Vi skal her drøfte hvordan den spesielle leddstillinga i type B (og BS) har oppstått.

Teoretisk sett kunne vaklinga i leddstillinga i norsk føres tilbake til den friere leddstillinga i norrønt. Men en slik teori har ikke støtte i det norrøne materialet. Nygaard (1906:350) hevder uten reservasjon at verbet kommer foran subjektet i hv-spørsmål (når spørreordet ikke er subjekt). Jeg har også gått gjennom Fritznors ordbok under endel spørreord og Hrafnkels saga uten å finne et eneste eksempel av typen **Hvat þú segir?*, men masser av eksempler på typen *Hvat segir þú?* Denne teorien må derfor forkastes.

Det er imidlertid noen egenskaper ved spørsmål av type B som støtter andre teorier for opphavet til denne konstruksjonen. For det første kan vi legge merke til at B har samme leddstilling som leddsetninger (dvs. setningsadverbial foran finitt verb):

Hå du itte ha fått lese tå pensum, du da? (Hedalen, Valdres)

(Hva du ikke har fått lest av pensum, du da?)

Det tilsier at vi bør søke opphavet i en konstruksjon som inneholder en leddsetning.

For det andre følges, som vi før har vært inne på, type B oftest av et annet fenomen, nemlig *som* etter spørreordet når det er subjekt (type BS):

Ka som står på? (Tromsø)

Kem som ha tadd saksa? (Tromsø)

Ka so feila de? (Romsdal)

Grensene er ikke helt sammenfallende med type B. F.eks. er slike spørsmål med *som* ukjent i Nord-Østerdalen, der type B er i vanlig bruk, mens de er kjent i f.eks. Haugesund, der type B ikke er vanlig:

Kim så ha gjort det?

I Hedalen er spørsmål med *som* kjent, men ikke obligatorisk.

Håkken som itte ha ete opp maten sin?

Håkken ha itte ete opp maten sin?

Men hvis vi har spørsmål med *som*, må vi ha leddstilling som i leddsetninger.

Det finnes to typer leddsetninger der *som* er obligatorisk når det (korrelatet) er subjekt (i leddsetningen), men aldri brukes ellers. Den ene er indirekte (avhengige) spørresetninger:

Hun spurte hvem som ikke hadde spist opp maten sin

*Hun spurte hvem ikke hadde spist opp maten sin

??Hun spurte hvem som jeg hadde møtt

Den andre er utbrytningskonstruksjonen:

Hvem er det som ikke har spist opp maten sin?

*Hvem er det ikke har spist opp maten sin?

??Hvem er det som du har møtt?

Vi skal først se på muligheten av at opphavet er en indirekte spørresetning.

4.2. Indirekte spørresetning?

Noen grammatikere (Knudsen 1967:68, Elstad 1982:32) mener at leddstilling i de indirekte (avhengige) spørresetningene er overført til de direkte. Det finnes argumenter for en slik teori.

For det første kan en i mange situasjoner velge mellom en spørresetning som står alene, og en storsetning med en indirekte spørresetning. I stedet for å spørre

Hva er dette?

Hvordan står det til med dere?

Hva er dette for noe?

kan en i mange situasjoner like gjerne si:

Kan du si meg hva dette er?

Jeg lurte på hvordan det stod til med dere

Jeg ville gjerne vite hva dette er for noe

Jeg trur likevel at det er tvilsomt at vi skal søke forklaringa på type B

her. For hvis forklaringa ligger her, skulle vi vente at den fyldigere uttrykksformen, altså storsetningen, var like vanlig som den enklere uttrykksformen. Men det er neppe tilfelle. For disse omskrivningene er neppe så hyppige at de påvirker hele klassen. Det er jo en del pragmatiske og syntaktiske restriksjoner på disse konstruksjonene, slik at de ikke kan brukes ved alle spørsmål. Det virker f.eks. som om alle de tre jeg har nevnt, er lite naturlige foran *hva du sa*:

?Kan du si meg hva du sa?

?Jeg lurte på hva du sa

?Jeg ville gjerne vite hva du sa

Det er altså ikke noe ugrammatisk ved disse setningene, men de representerer ikke den naturlige måten å spørre på.

Et argument mot denne teorien er også at når HV har fått struktur som leddsetninger, ville vi vente det samme med JN. Det vil si at hvis

Kan du si meg hva dette er

utvikler seg til

Hva dette er?

burde parallelt

Kan du si meg om det regner

utvikle seg til

Om det regner?

En slik parallell mellom HV og JN har vi i såkalte ekkospørsmål:

A. Hva vil du?

B. Hva jeg vil?

A. Kommer du?

B. Om jeg kommer?

Men i vanlige spørsmål finner vi ikke denne parallelliteten. Riktignok finner vi et lite område i Norge der JN innledes med *om* (se ovafor):

Om eg kan få ei kaga?

Men dette området ligger geografisk utenom eller iallfall i utkanten av området for type B. Det er altså ikke noe geografisk samsvar mellom type B og spørresetninger med *om*.⁶

Indirekte spørresetninger har vi også i

– tro, når det reisen vover (Bjørnson)

tro om hun Karen ikke hadde litt varm kaffe? (Bojer)

skal tro hvad han kjører efter idag? (Hamsun) –

skal tro hun Ingrid sidder ensom hjemme (Ibsen)

(sitert etter NRO).

Beslekta med disse konstruksjonene er vel setningsknuten i

Beslekta med disse konstruksjonene er vel setningsknuten i

Kor trur du (at) han Per skal hen?

som kanskje kunne utvikle seg til

Kor han Per skal hen, tru?

altså type B. (En tilsvarende reduksjon av en oversetning til et adverbial har vi bl.a. i *kanskje*, også her med vakling i leddstillinga.) Jf. også flg. eksempel fra 1720:

Kor langt tru at Staakje i Fosna skal staae/

til Bryllops i annan qvar Garen (Jacob Lund: Brudeværs)

(etter Dalen og Hagland 1985:47).

Dette er likevel en marginal spørretype og kan vel ikke forklare typen *Ka du sei?* Ved vanlige spørsmål er det nemlig slik at den som spør, regner med at mottakeren kjenner svaret. Det er en pragmatisk presupposisjon for vanlige spørsmål. Ved spørsmål med *tru* er det vel slik at avsenderen ikke regner med at mottakeren kjenner svaret, men at han eller hun likevel har en mening om det. Derfor blir f.eks. flg. spørsmål noe rart (om det er retta til 'du'):

Kva vil du da, tru?

Derimot er det kurant å si

Ka du vil da?

I det siste spørsmålet må mottakeren formodes å kjenne til svaret, derfor blir *tru* umulig.

Det ser altså ut til at en forklaring på type B ut fra indirekte spørresetninger ikke er overbevisende.

4.3. Utbrytning?

Vi skal nå se om type B kan være utvikla av en utbrytningskonstruksjon. Det betyr at

Kva du trur?

skulle være avleda av

Kva er det du trur?

Det viktigste argumentet for denne teorien er at spørsmål med utbrytning er uhyre vanlige i talespråket. De fleste ikke-utbrutte HV har et tilsvarende utbrytningsspørsmål, og dette siste er antakelig nesten like vanlig som den ikke-utbrutte konstruksjonen. I mange tilfeller er faktisk utbrytningskonstruksjonen den vanligste. Svendsen (1931:59) sier at «*kem* i spørrende hovedsetninger med annet predikat enn *vera* krever alltid setningsutvidelse» (dvs. utbrytning): *Kem va de du trefte?* Det samme gjel-

der antakelig for mange andre dialekter. Også for undertegnede virker utbrytning i mange tilfeller mer naturlig, f.eks. føles

Hvem er det som kommer?

Hva var det du så?

i dagligtale, iallfall i mange situasjoner, vel så naturlig som

Hvem kommer?

Hva så du?

Utbrytningskonstruksjonen er derfor ikke så marginal og har ikke så mange restriksjoner som de andre spørremåtene som er nevnt tidligere. Riktignok kan ikke alltid utbrutte og ikke-utbrutte spørsmål brukes om hverandre, men som regel kan de det. Og i de tilfellene en ikke kan bruke utbrytning, kan en som regel heller ikke bruke type B.

Noe som i tillegg taler for utbrytningsteorien, er at alle stadiene i reduksjonen finnes i levende tale. I hedalsmål finner vi

Hå e de du si?

Hå e du si?

Hå du si?

Alle tre spørresetningene brukes om hverandre uten (vesentlig) betydningsmessig forskjell.

Det mellomstadiet jeg har satt opp her (Hå e du si?), er også belagt fra ulike steder der type B eller BS er i bruk. Det eldste belegget har jeg funnet hos Edvard Storm (1776):

Naa kaa va du saag?

(«Aat Monken»; Vågå-mål), og jeg har tilfeldige belegg fra Bergen (Wiers-Jenssen 1916:91) og Voss (Rongen 1952:167), og typen er nevnt av Larsen og Stoltz (1911:129) som vanlig i Bergens bymål, og Heggstad (1920:406) nevner at uttrykksmåten er kjent i Valdres.

Et annet argument for utbrytningsteorien er at den lett kan forklare hvorfor vi har leddsetningsform ved HV, men ikke ved JN. En utbrytningskonstruksjon kan ikke gi en tilsvarende leddsetningsform ved JN. Hvis B skulle komme av indirekte spørresetninger derimot, ville vi vente JN med *om* i de samme områdene som har type B.

Noe som støtter opp under teorien om utbrytning, er at spørsmål av type B ser ut til å variere i akseptabilitet i takt med tilsvarende utbrytningskonstruksjoner.

Noen informanter antyder at type B er bedre når utsagnet er ekspressivt, altså når et av orda i spørsmålet har uthevende trykk (emfase).⁷ Det ser ut til å samsvare rimelig godt med bruken av utbrytning. For utbrytning er nok vanlig i HV, men kanskje aller mest når spørsmålet har en ekspressiv

karakter, dvs. at det fungerer mer som utrop enn som spørsmål. En kan se det bl.a. i *Et dukkehjem*, der det i alt er 15 utbrytningsspørsmål med spørreordet *hva* (*hvad*) (i helsetninger), og av disse vil jeg bedømme 6 som ekspressive. Et par eksempler:

Hvad er det for udtryk du bruger om vort ægteskab?

Hvad er det du siger!

Jeg skal også ta for meg to eksempler fra hedalsmål (Hedalen i Valdres).

??Håffør e de du e her?

*Hå e de før du e her?

Hå e de du e her før?

og:

??Håffør du e her?

Hå du e her før?

(Håffør e du her?)

Forskjellen i akseptabilitet mellom de ulike setningene lar seg godt forklare om en tenker seg at de ikke-utbrutte setningene er avleda av de utbrutte.

Et annet eksempel, som gjelder visse restriksjoner på utbrytningsspørsmål. Jeg har tidligere (Lie 1978) påvist at vanlige hv-spørsmål og utbrytningsspørsmål ikke alltid kan brukes om hverandre.

Hva sier du?

kan brukes generelt når en vil få den andre til å si noe, enten vedkommende har sagt noe før (om saka) eller ikke.

Hva er det du sier?

brukes vel helst når den andre har sagt noe, men når den som spør, ikke har oppfatta hva som ble sagt. Denne måten å spørre på passer dårligere som en oppfordring til å si noe nytt.

Dette passer også med bruken av B i hedalsmål.

Hå du si?

blir etter min språkfølelse helst brukt for å få noen til å gjenta noe. Hvis en oppfordrer en annen til å si noe nytt, vil jeg heller si

Hå si du?

Disse eksemplene – og det fins flere – skulle vise at det er et visst samsvare mellom både formelle og pragmatiske restriksjoner på type B og på utbrytningsspørsmål. Dette tyder på en genetisk sammenheng.

Det er likevel ikke hermed sagt at alle formelle eiendommeligheter ved type B lar seg tilbakeføre til utbrytningsskonstruksjoner. Når B er etablert som type, kan den begynne å leve sitt eget liv uavhengig av utbryt-

ningskonstruksjonen. Et eksempel på det har vi vel når det i Overhalla (iflg. K.I. Vannebo) heter

Kerr du levvi? eller

Kolles levvi du?

men ikke

*Kolles du levvi?

Forskjellen på disse lar seg neppe tilbakeføre til at den ene kommer av en utbrytningsskonstruksjon og den andre ikke. Her har det vel danna seg nye regler for fordelinga mellom A og B som bygger på rytme, antall stavinger i spørreordet e.l. – Et annet eksempel har vi umiddelbart nedenfor.

Et formelt argument mot utbrytningsteorien er at mange dialekter også har type B i utbrytningsspørsmål:

Ka de e du vil?

til tross for at teorien forutsetter at

Ka du vil?

kommer av

Ka e de du vil?

Men her kan en vel tenke seg at når først B er innført som type, vil den ved analogi kunne overføres til alle HV, også utbrytningsspørsmål.⁸ Slike og andre justeringer av konstruksjonen finner vi mest av i sentralområdet for type B. I utkantområdene er konstruksjonen mindre rofesta, og forbindelsen til utbrytningsskonstruksjonen er tettere og likhetene flere.

Vi kan altså konkludere med at de formelle argumentene jeg har pekt på, nokså klart viser at det er utbrytningsskonstruksjonen som historisk sett ligger til grunn for spørresetninger av type B – og BS.⁹

5. OPPSUMMERING

I denne artikkelen har vi vist at spørresetningstypen *Ka du sei?* blir brukt over langt større områder av landet enn det som tidligere har vært kjent. I et sentralområde, som omfatter Nord-Norge, Trøndelag og Nordvestlandet, er konstruksjonen svært vanlig. I et utkantområde, som omfatter det meste av de nordlige delene av Østlandet og dessuten midtre deler av Vestlandet, er konstruksjonen mindre vanlig. Setningstypen *Kem som kom?* har stort sett samme utbredelsesområde, men er kjent enda lenger sør på Vestlandet, like ned til Jæren.

I Rogaland fins også en spesiell setningstype i ja–nei-spørsmål, innleda med *om*: *Om eg kan få ei kaga?* Dette er mest vanlig i bymål.

Vi har også prøvd å påvise at setningstypene *Ka du sei?* og *Kem som kom?* har sitt opphav i utbrytningskonstruksjoner og ikke i avhengige spørresetninger, slik mange før har hevda.

NOTER

- Denne artikkelen ble i hovedsak skrevet 1975–76, men andre arbeidsoppgaver har gjort at den har blitt liggende lenge.
- Jeg takker hermed ei lang rekke informanter som har svart på mine spørsmål, enten direkte eller via spørreskjema. De er dessverre for mange til at de alle kan nevnes her.
- Endresen (1987) nevner i ei melding av Haugen: *Oppdalsmålet*, Oslo 1982, at Haugen ikke nevner bruken av type B i Oppdal. Endresen stiller spørsmålet om «oppdalsmålet skil lag med resten av trøndsk og står saman med målføra sønnafjells på dette punktet også.» Som denne artikkelen viser, har også grannemåla sønnafjells spørresetninger av type B, så sammenlikninga passer ikke. Om så denne typen er mindre brukt i Oppdal enn ellers i Trøndelag, skal være usagt. I oppskriftene i ND fra Oppdal har de fleste relevante eksemplene leddstilling A, men i setningen *Kven er det?* er det notert type B fra Drivdalen, som ligger i Oppdal.
- Type B er altså godt rotfesta i trøndersk. Men i ett bestemt tilfelle der «normalnorsk» bruker hv-spørsmål, bruker trøndersk ofte ja–nei-spørsmål i stedet. Det er når det spørrende leddet er kvantitativt, f.eks. *hvor mange*, *hvor mye* o.l. Istf.
Hvor tung er han?
kan en altså si
Er han tung?
(med trykk på *er*) med samme betydning. (Endresen 1985.)
- Vi har kanskje et litterært belegg på den i Alfred Hauge: *Mysterier* (1980 (1967):127): *Om jeg må vise pass ved avstigningen, om jeg må gjennom tollene?*
- Denne spørsmålstypen må enten forklares ut fra setninger som *Eg lurte på om eg kan få ei kaga* eller muligens ut fra setninger med *mon*, med overgang fra *mon* til *om*: *Mon de ikke vil komme?* → *Om de ikke vil komme?* (Svendsen (1931) har mange eksempler på spørresetninger med *mon* fra Stavanger.)
- Det gjelder først og fremst utkantområdene for type B, f.eks. Rogaland og Aust-Telemark.
- Noe liknende har en i fransk, der det «korrekte» utbrytningsspørsmålet *Qui est-ce que* –

i folkelig tale, og av og til også i skrift, blir til *Qui c'est que* – ved analogi (*Grammaire Larousse* 1964:93).

- Mens mange nordlige dialekter altså reduserer utbrytningskonstruksjonen ved å stryke *det* og *er* (*var*), kan andre dialekter redusere slike konstruksjoner på en annen måte. Fretheim (1976) har gjort greie for hvordan slike konstruksjoner blir redusert i Oslo-området. Vi kan jamføre systemene i f.eks. Hedalen og Oslo slik:

Hedalen: *Hå e de vi ska?* → *Hå e vi ska?* → *Hå vi ska?*

Oslo: *Å e're vi ska?* → *E're vi ska?* → *E vi ska?*

LITTERATUR

ND = *Norsk dialektatlas*. Målførearkivet, Universitetet i Oslo.

NRO = *Norsk riksmålsordbok I–IV*. Oslo 1937–57.

Beito, O.T. og I. Hoff (1967): *Norske målføretekster*. Oslo.

Berntsen, M., og A.B. Larsen (1925): *Stavanger Bymål*. Oslo.

Bjørset, K. (1910): *Øier-målets lyd- og formlære*. Drammen.

Dalen, A. & J.R. Hagland (1985): *«I det meest upolerede Bondesprog»*. Oslo.

Elstad, K. (1982): «Nordnorske dialekter». I: T. Bull og K. Jetne (red.): *Nordnorsk*. Oslo.

Endresen, Ø. (1985): «E a mang, klokka?» *Maal og Minne*.

Endresen, Ø. (1987): «Tre bøker om trøndermål». (Bokmelding.) *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*. Oslo.

Falk, Hj. og A. Torp (1900): *Dansk-norskens syntax*. Kristiania.

Fretheim, T. (1976): «Spørreordspørsmål uten spørreord». *Norskraft*. Oslo.

Fritzner, J. (1886–96): *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Kristiania.

Grammaire Larousse (1964). Paris.

Hauge, A. (1980 (1967)): *Mysterier*. Oslo.

Heggstad, L. (1920): «Um ordleiding og setningsbygning i norske maalføre». *Maal og Minne*. Oslo.

Heggstad, L. (1931): *Norsk grammatikk*. Oslo.

Heggstad, L. (1933): *Vossemålet*. Oslo.

Hoel, I. (1915): «Kristiansundsmålet». *Maal og Minne*. Oslo.

Iversen, R. (1918): *Syntaksen i Tromsø bymål*. Oslo.

Jahr, E.H. (1990): *Den store Dialektboka*. Oslo.

Knudsen, T. (1967): *Pronomener*. Oslo.

Langset, E. (1948): *Segner – Gåter – Folketru fraa Nordmør*. Oslo.

Larsen A.B. og G. Stoltz (1911): *Bergens bymål*. Kristiania.

Lie, S. (1978): «Cleft wh-questions in Norwegian and their presuppositions». I: K. Gregersen (ed.): *Papers from the Fourth Scandinavian Conference of Linguistics*. Odense.

- Magerøy, N.H. og A.H. Magerøy (1943): *Gamelvisor og kvedor*. Oslo.
- Mo, E. (1922): *Todalsmålet (Nordmøre)*. Oslo.
- Moren, S. (1971 (1929)): *Styrkeprøven*. Oslo.
- Nygaard, M. (1966 (1906)): *Norrøn syntax*. Oslo.
- Reitan, J. (1926): *Tynnsetmålet*. Oslo.
- Rekdal, O. (1933): *Eventyr og segner. Folkeminne frå Romsdal*. Oslo.
- Rongen, B. (1952 (1940)): *Nettenes natt*. Oslo.
- Rundhovde, G. (1964): *Målet i Hamre*. Bergen.
- Rypdal, H. (1929): *Romsdalsmål (Tresfjorden)*. Oslo.
- Skre, I. (1957): *Fana-målet*. Bergen.
- Svendsen, M. (1931): *Syntaksen i Stavanger bymål*. Oslo.
- Wiers-Jensen, H. (1916): *Krøniker fra den gamle by*. Kristiania.
- Åfarli, T.A. (1986): «Some syntactic structures in a dialect of Norwegian». I: *Working papers in linguistics*, Universitetet i Trondheim.